

หลักพุทธศาสนา

ภาค 1

พระรัตนตรัย - ศีล - สมာธิ - ปัญญา - กฏแห่งกรรม

เรียบเรียงโดย

รศ. ทวี ผลสมภพ

บทที่ 1

พระรัตนตรัย

1.1 บททั่วไป

พระรัตนตรัยแปลว่าแก้ว 3 ดวง ซึ่งหมายถึง พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ การที่พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ถูกขนานนามว่า แก้วก็เพราะว่ามีคุณค่ามหาศาลเหมือน แก้วแหวนเงินทอง มีค่ามากสำหรับผู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ในโลกอย่างมีความสุข พระรัตนตรัยก็เช่นกัน ย่อมสามารถสร้างความสุขกายและสุขใจให้แก่ผู้ปฏิบัติตามได้

พระพุทธเจ้า คือ ผู้ค้นพบกฎแห่งความจริงของโลกและชีวิต

พระธรรม คือ กฎของโลกและชีวิตที่พระองค์ค้นพบแล้วนำมาเปิดเผย

พระสงฆ์ คือ ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าจนรู้แจ้งเห็นจริง ตามที่พระพุทธเจ้า ทรงเห็นมาแล้ว

รัตนทั้ง 3 ประเภทนั้น พุทธรัตนะมีความสำคัญที่สุด เพราะค้นพบธรรมรัตนะและให้ สังฆรัตนะเกิดขึ้น คำว่าพุทธรัตนะมีได้หมายถึงเฉพาะพระพุทธเจ้าของเราเท่านั้น แต่หมายถึงพระพุทธเจ้า ทุกพระองค์ที่ผ่านการตรัสรู้มาแล้ว ความจริงพระพุทธเจ้าจะมีกี่องค์ก็ตาม แต่จะจำกัดอยู่เฉพาะ พระพุทธเจ้า 3 ประเภทเท่านั้น พระพุทธเจ้า 3 ประเภทมีชื่อดังต่อไปนี้

1. พระพุทธเจ้าประเภทปัญญาธิกะ
2. พระพุทธเจ้าประเภทสังฆาธิกะ
3. พระพุทธเจ้าประเภทวิริยาธิกะ

พระพุทธเจ้าทั้ง 3 ประเภทมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. พระพุทธเจ้า ประเภท**ปัญญาธิกะ** แปลว่า พระพุทธเจ้าผู้ยิ่งด้วยพระปัญญา ทรงบำเพ็ญบารมี 4 อสงไขยกัป กับอีกหนึ่งแสนมหากัป
2. พระพุทธเจ้า ประเภท**สังฆาธิกะ** แปลว่า พระพุทธเจ้า ผู้ยิ่งด้วยศรัทธา ทรงบำเพ็ญบารมี 8 อสงไขยกัป กับ อีกหนึ่งแสนมหากัป

มากกว่าพระพุทธเจ้าประเภทปัญญาธิกะเพราะมีเวลาบำเพ็ญประโยชน์ให้กับประชาชนมากกว่า

3. พระพุทธเจ้า ประเภท**วิริยาคะ** แปลว่า พระพุทธเจ้าผู้ยิ่งด้วยความเพียร ทรงบำเพ็ญบารมี 16 อสงไขยกัป กับ อีกหนึ่งแสนมหากัป

ข้อสังเกต พระพุทธเจ้าทุกพระองค์เมื่อตรัสรู้ (ค้นพบสัจธรรม) แล้ว จะมีปัญญาอดเยี่ยมเหมือน ๆ กัน สำหรับธรรมที่แต่ละองค์ค้นพบนั้นก็เป็นอย่างเดียวกัน เพราะธรรมที่พระองค์ค้นพบนั้นเป็นกฎของโลก เมื่อพระพุทธเจ้าองค์ใดก็ตามค้นพบธรรมะก็ย่อมจะเป็นกฎเกณฑ์อย่างเดียวกันอย่างเช่น มรรค 8 ก็เป็นมรรค 8 เดียวกัน สติปัฏฐาน 4 ก็จะเป็นสติปัฏฐาน 4 เดียวกัน เป็นต้น สำหรับสิ่งที่ต่างกันระหว่างพระพุทธเจ้าด้วยกันก็คือ อายุ สาเหตุที่ทำให้อายุของพระพุทธเจ้าแต่ละองค์แตกต่างกันก็เนื่องมาจากช่วงอายุขัยของสัตว์โลกเป็นเกณฑ์ กล่าวคือ ถ้าพระพุทธเจ้าองค์ใดเกิดในช่วงที่สัตว์โลกมีอายุชั้ยนาน อายุของพระพุทธเจ้าก็จะนานไปด้วย แต่ถ้าพระพุทธเจ้าองค์ใดเกิดในช่วงที่สัตว์โลกมีอายุชั้ยน้อย อายุของพระองค์ก็จะสั้น อย่างเช่น พระพุทธเจ้าที่พุทธบริษัทกำลังนับถือท่านอยู่นี้มีพระชนมายุชั้ยน้อย เพราะพระองค์เกิดมาในช่วงที่มนุษย์มีอายุชั้ยน้อย

การที่พระพุทธเจ้าแต่ละองค์จะอุบัติขึ้นมาได้นั้นต้องบำเพ็ญบารมีมานานแสนนาน บารมีที่แต่ละองค์บำเพ็ญนั้นก็เพื่อประสงค์อย่างเดียว คือ ค้นพบสัจธรรมอันเป็นกฎของโลก ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงน่าจะเชื่อว่าธรรมะนั้นเกิดขึ้นได้ยากอย่างยิ่งเหมือนกัน เพราะว่ากว่าพระพุทธเจ้าจะค้นพบสัจธรรมได้นั้น ต้องใช้เวลาอันยาวนาน ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ธรรมะจึงเป็นเรื่องที่ควรต้องรีบศึกษาก่อนที่จะอันตรายานไปจากโลก หรือจากความทรงจำของมนุษย์

ธรรมะคืออะไร? คำตอบง่าย ๆ ก็คือ แนวทางดำเนินชีวิตของมนุษย์ซึ่งจะนำชีวิตมนุษย์ไปสู่จุดหมายที่มนุษย์แต่ละคนต้องการ เมื่อธรรมะสามารถบันดาลสิ่งที่มนุษย์ต้องการได้เช่นนี้ ธรรมะจึงได้นำมาว่ารัตนะเหมือนกับพระพุทธรัตนะ ซึ่งหมายถึงว่าพระธรรมของพระพุทธเจ้ามีค่ามากสำหรับชีวิตมนุษย์ พระพุทธเจ้าเมื่อค้นพบสัจธรรมแล้วก็เท่ากับว่าแก้วสองดวงเกิดแล้ว แต่ถ้าเพียงแต่พระพุทธและพระธรรมเท่านั้นเกิดขึ้นโดยไม่มีพระอรียสงฆ์ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็จะไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย เพราะอะไร? เพราะว่าถ้าพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วไม่มีคนอื่นรู้ตาม พระองค์ท่านจะอ้างใครเป็นพยานว่าพระองค์ได้ตรัสรู้มาจริง แต่เมื่อมีผู้ตรัสรู้ตามจึงทำ

ให้พระองค์มีหลักฐานแน่นอนหา พระอริยสงฆ์มิใช่ว่าจะเป็นแต่เพียงพยานการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
อย่างเดียวนั้น ยังเป็นผู้ทรงธรรมและสั่งสอนชาวโลกให้ผู้เกิดไม่ทันพระพุทธเจ้าทราบถึงคำสอน
ของพระพุทธเจ้าอีกด้วย อย่างเช่นพวกเราทุกวันนี้ได้มีโอกาสได้รู้ได้เห็นพุทธศาสนาก็เพราะ
การปฏิบัติกันสืบ ๆ มาของพระอริยสงฆ์แต่ปางก่อน ด้วยเหตุผลดังนี้พระอริยสงฆ์จึงมีค่ามากกว่า
ลงมาจากพระธรรม เหตุนี้จึงได้ชื่อว่าสังฆรัตนะ

ธรรมดาของชาวโลกถือกันว่าแก้วแหวนเงินทองเป็นวัตถุที่มีค่ามากที่สุด ใครก็ตามมี
รัตนะอันทรงค่ามหาศาลเหล่านั้นไว้ในครอบครอง ชีวิตของผู้นั้นย่อมจะประสบความสุขในปัจจุบัน
เป็นส่วนใหญ่ เหตุที่ใช้คำว่าเป็นส่วนใหญ่ก็เพราะว่าคนที่มียัตนะอันมีค่าเช่นเงินทองเพชรเหล่านั้น
มิได้มีความสุขไปเสียทุกคน บางคนอาจได้รับอันตรายเพราะของอันมีค่าที่โลกนิยมกัน หรือบางคน
อาจเสียชีวิตเพราะวัตถุอันมีค่าเหล่านั้น ตรงกันข้ามกับคนที่มียัตนะทั้งสาม คือ พระพุทธ พระธรรม
และพระอริยสงฆ์ ไว้ในครอบครองย่อมจะมีความสุขทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งมีประโยชน์
กว่ารัตนะของชาวโลกเป็นอันมาก

การมียัตนะทั้งสามไว้ในครอบครองนั้นก็คือการเข้าถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์
เป็นที่พึงซึ่งท่านใช้คำว่า ไตรสรณคัมภ์ คำว่า ไตรสรณคัมภ์ มีอธิบายไว้ในอรรถกถาพุทธกปาฐะ
ตอนที่ว่าด้วยเรื่องไตรสรณคัมภ์ ก่อนอธิบายท่านได้ตั้งเป็นประเด็นปัญหา 5 ประการ คือ

1. ใครเป็นผู้กล่าว (ไตรสรณคัมภ์) เป็นครั้งแรก
2. กล่าวไว้ที่ไหน ?
3. กล่าวไว้เมื่อไร ?
4. กล่าวไว้เพราะเหตุไร ?
5. ท่านกล่าวไว้ในที่นี้เพราะเหตุใด ?

เมื่อท่านตั้งปัญหาดังนี้แล้ว ท่านก็ตอบปัญหาเหล่านั้นทีละข้อดังนี้

1. พระพุทธเจ้าทรงกล่าวไตรสรณคัมภ์นี้ไว้เป็นครั้งแรก
2. ไตรสรณคัมภ์นี้ พระพุทธเจ้าทรงกล่าวที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี
3. ต่อคำถามที่ว่ากล่าวไว้เมื่อไร ตอบว่า ทรงกล่าวไว้ตอนที่ส่งพระอรหันต์ทั้งหลาย

ไปประกาศศาสนา

4. ทรงกล่าวไว้เพื่อใช้เป็นแบบแผนสำหรับให้กุลบุตรบรรพชาในพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นวิธีอุปสมบทวิธีแรกที่พระสงฆ์จัดการบวชเอง เรียกว่า ดิสรณคัมภ์สัมปทา

5. ท่านกล่าวไตรสรณคมนีไว้ในที่นี้ (หมายถึงในคัมภีร์ขุททกปาฐะ) เพื่อเป็นเบื้องต้นของการศึกษาพุทธวจนะต่อไป โดยใจความก็คือเพื่อเป็นการไหว้ครูเสียก่อนที่จะศึกษาหรือปฏิบัติธรรมต่อไป

ความหมายของคำว่าไตรสรณคมน์

คำว่า ไตรสรณคมน์แยกคำได้ดังนี้

1. ไตร หมายถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
2. สรณะ แปลว่า ระลึกหรือกำจัดภัย
3. กมนะ แปลว่า ถึง

พระพุทธที่เป็นรัตนดวงหนึ่งในสามดวงนั้น หมายถึง ผู้ที่ได้ตรัสรู้อรินัย 4 โดยล้นพ้นพระองค์เอง การตรัสรู้ของพระองค์ท่านนั่นเองจึงทำให้พระองค์ได้นามว่า สัมมาสัมพุทธะ

พระธรรม หมายถึง คำสอนที่เป็นปริยัติและมรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 มรรค 4 ได้แก่

1. โสดาปัตติมรรค
2. สกิทาคามีมรรค
3. อนาคามีมรรค
4. อรหัตตมรรค

ผล 4 คือ

1. โสดาปัตติผล
2. สกิทาคามีผล
3. อนาคามีผล
4. อรหัตตผล

นิพพานได้แก่การดับกิเลสเป็นชั้น ๆ ไป

พระสงฆ์ หมายถึง พระอริยบุคคล 8 จำพวก คือ

1. พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค
2. พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล
3. พระผู้ตั้งอยู่ในสกิทาคามีมรรค
4. พระผู้ตั้งอยู่ในสกิทาคามีผล

5. พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค
6. พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผล
7. พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค
8. พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผล

ข้อสังเกต คำที่เราเคยแปลว่าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่งนั้นหมายเฉพาะพระอริยสงฆ์ 8 จำพวกนั้นเท่านั้น มิได้หมายถึงสมมติสงฆ์อย่างเช่นที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ แต่ก็มีได้หมายความว่าสงฆ์ทุกวันนี้เป็นสมมติสงฆ์ทั้งหมด อาจจะมีอริยะสงฆ์อยู่บ้างก็ได้ เพราะความเป็นอริยะเป็นสิ่งที่คุณธรรมความรู้ได้ยาก

คำว่าสรวง คำนี้แปลได้ 2 นัย คือ แปลว่าระลึก และแปลว่ากำจัด พุทฺธัง สรวงัง คัจฉามิ ในประการแรกแปลว่าขอถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นที่ระลึก ประการหลังแปลว่า ขอถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นที่กำจัดภัยสำหรับในอรรถกถาขุททกนิกายท่านหมายถึงคำแปลประการหลัง คือ กำจัดภัย พระพุทฺธเจ้ากำจัดภัยอย่างไร ? ใครก็ตามที่ถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นที่พึ่งย่อมพ้นจากภัยในอบาย มีคำกล่าวยืนยันไว้ในมหาสมยสูตร สีลขันธวรรคว่า ผู้ใดถึงพระพุทฺธเจ้าเป็นที่พึ่ง ผู้นั้นเมื่อตายไปแล้วจะพ้นอบายไปเกิดในเทวโลก

สำหรับผู้ที่ถึงพระธรรมเป็นที่พึ่งก็ย่อมจะขจัดภัยในอบายได้อย่างเดียวกัน มีคำกล่าวยืนยันไว้ในรัตนสูตรว่า พระอริยบุคคล 8 จำพวก เป็นผู้ไม่ทำความชั่วอันเป็นเหตุนำไปเกิดในอบาย

การถึงพระอริยสงฆ์เป็นที่พึ่ง ย่อมจะพ้นจากอบายเพราะเหตุว่าผู้ที่เลื่อมใสพระอริยสงฆ์ย่อมจะเคารพบูชาพระสงฆ์ การเคารพบูชาพระสงฆ์เป็นเหตุให้เกิดการปฏิบัติตามคำสอน การปฏิบัติตามคำสอนย่อมพ้นอบาย มีคำยืนยันว่าผู้ประพฤดิธรรมย่อมอยู่เป็นสุขเป็นต้น

การเข้าถึงไตรสรณคมน์

คำว่า คมนะ แปลว่า ถึง เมื่อรวมทั้งสามคำเข้าด้วยกัน คือ พุทฺธัง ฆมมัง สังฆัง สรวงัง คัจฉามิ¹ แปลว่า ขอถึงพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่กำจัดภัย ก็วิธีการเข้าถึงพระรัตนตรัยนั้นมีหลักการดังนี้ ก่อนที่จะเข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งนั้น ต้องมีความเลื่อมใสนับถือพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์อย่างแท้จริง คือเห็นว่าพระพุทฺธเจ้าเป็นผู้ล้ำเลิศยิ่งกว่าใคร ๆ ในด้านความรู้และในด้านความบริสุทธิ์ สำหรับพระธรรม และพระสงฆ์ก็ล้ำเลิศเช่นกัน เมื่อเห็นพระรัตน-

¹ คัจฉามิ = คมนะ

ตรัยเป็นสิ่งที่ล้ำเลิศอย่างนี้แล้ว ก็เปล่งคำแสดงความจำนงค์ขอยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งว่า พุทธัง สรณัง คัจฉามิ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หรือจะกล่าวอย่างอื่นก็ได้ เช่นจะกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าก็ได้ หรือจะกล่าวว่า ข้าพเจ้าขอมอบกายถวายชีวิตแก่พระพุทธเจ้าก็ได้ แม้จะกล่าวคำนอบน้อมพระพุทธเจ้าว่า นโม สามหนักก็ได้ ข้อสำคัญต้องรู้ว่าพระพุทธเจ้าคือใคร พระธรรมคืออะไร และพระสงฆ์คือใคร เพียงเท่านั้นก็สำเร็จการเข้าถึงพระรัตนตรัยโดยพิธีกรรมแล้ว

ได้กล่าวถึงพระรัตนตรัยและการเข้าถึงพระรัตนตรัยมาพอสมควรแล้ว ต่อไปจะได้กล่าวถึงรัตนแต่ละประเภทต่อไป การศึกษาเรื่องพระรัตนตรัยในบทนี้ มีหัวข้อที่ควรศึกษา 3 ประการ คือ

1. พุทธรัตนะ
2. ธัมมรัตนะ
3. สังฆรัตนะ

1.2 พระพุทธรัตนะ

การศึกษาเรื่องพุทธรัตนะมีเรื่องที่ควรศึกษาดังต่อไปนี้

1. พระราชสมภพ
2. เสด็จออกผนวช
3. แสวงหาสัจจธรรม
4. ตรัสรู้
5. พุทธคุณ 9 ประการ

พระราชสมภพ

พระพุทธเจ้าเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายาผู้ครองนครกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ประสูติที่สวนลุมพินี ทรงมีมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 เมื่อประสูติได้ 5 วัน พระราชบิดาได้ทำพิธีตั้งพระนามว่า พระสิทธัตถกุมาร และพราหมณ์ผู้ทายลักษณะได้ทำนายพระองค์ว่ามีคติเป็นสอง คือ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หรือถ้าออกบวชจะได้เป็นพระพุทธเจ้าหาผู้เสมอเหมือนมิได้ เมื่อพระองค์ประสูติได้ 7 วัน พระมารดาก็สิ้นพระชนม์ ซึ่งเป็นธรรมดาของผู้เป็นมารดาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ เมื่อทรงเจริญวัยแล้วได้ไปศึกษาศิลปศาสตร์ในสำนักของพระอาจารย์ชื่อวิสวามิตรจนจบความรู้ของอาจารย์ ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางยโสธราพิมพา เมื่อพระชนมายุได้ 16 พรรษา

เสด็จออกผนวช

พระเจ้าสุทโธทนะทรงหวังที่จะให้พระโอรสครองเมืองทั้งนี้ก็เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จึงทรงหาทางสกัดกั้นมิให้พระกุมารเสด็จออกบวชด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ให้ประทับที่ประสาท 3 ฤดู ทรงบำเรอเจ้าชายด้วยสาวสนมเป็นจำนวนมาก เพื่อผูกพระทัยให้ติดอยู่ในราชสมบัติ แม้เจ้าชายจะได้รับ การบำรุงบำเรอจากพระประยูรญาติอย่างดีเยี่ยมปานใดก็ตาม การบำเรอนั้นหาได้ผูกพระทัยเจ้าชายไว้ได้ทั้งหมดไม่ เมื่อเจ้าชายสิทธิ์ตะทรงทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย ก็เก็บ มาคิดว่าทำไมจึงต้องเป็นอย่างนั้น ทรงมีความสงสัยในพระทัยในความแก่ ความเจ็บ และความตาย จึงทรงคิดหาหนทางที่จะข้ามพ้นจากสภาพเหล่านั้น ต่อมาทรงทอดพระเนตรเห็นสมณะ คือนักบวชที่เป็นฤาษีและโยคีสมัยนั้น ก็สนพระทัยในการบรรพชาซึ่งมีชีวิตอันสงบและไร้ความกังวลทั้งมวล เมื่อพระชนมายุได้ 29 พรรษา ทรงมีโอรสพระองค์หนึ่งพระนามว่า ราหุล พระอรรคถาจารย์ ได้กล่าว ว่าพระองค์ได้เสด็จหนีพระบิดาและพระมารดาออกบวช ในเวลากลางคืนในวันที่พระมหะธีประสูติพระโอรสนั่นเอง พระองค์เสด็จหนีไปกับนายฉันทะทรงม้ากัณฐกะเป็นราชพาหนะ เสด็จถึงฝั่งแม่น้ำอโนมาหนที ก็ใช้พระขรรค์ตัดพระเมาลี ตัดเครื่องทรงของพระราชา และใช้ผ้าย้อมฝาดนุ่งห่ม ถือเพศบรรพชานับแต่วาระนั้น

แสวงหาสัจธรรม

เมื่อพระองค์ถือนเพศบรรพชาแล้ว ได้ไปศึกษาในสำนักอาฬารดาบส และอุทกกาบส ทรงเห็นว่าไม่ใช่แนวทางตรัสรู้จึงเสด็จออกจากสำนักทั้งสองแล้วตัดสินใจแสวงหาทางตรัสรู้ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ประชาชนนับถือกันอยู่ในเวลานั้น กล่าวคือ การทรมานกายให้ได้รับความลำบาก (อัตตคิลมถานุโยค) พระองค์ได้บำเพ็ญตนให้ได้รับความลำบากโดยวิธีต่าง ๆ ดังนี้

1. คบสฬวัตร คือ การเปลือกกายเป็นอาชีวก เช็ดอุจจาระด้วยมือ เว้นการบริโภคอาหารบางอย่าง ยืนกระหย่ง นอนบนหนาม
2. ลูขวัตร คือ ไม่อาบน้ำปด้อยให้รู้สึกหมักหมมในกายจนเกราะกรัง
3. เขลขณวัตร คือ การตั้งสติทุกอิริยาบถที่ก้าวขาเพื่อไม่ให้สัตว์ใหญ่น้อยทั้งหลายได้รับความเดือดร้อนเพราะการเดินของพระองค์
4. ปวีตตวัตร คือ การอยู่ในป่าอย่างโดดเดี่ยวไม่ต้องการพบคนอื่นทั้งนี้เพื่อรักษาวัตรในการอยู่อย่างสงัด¹

¹ ทวี ผลสมภพ, **ปรัชญาศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, 2524, หน้า 61.

นอกจากนี้ยังมีวิธีอื่น ๆ อีกที่ทรงปฏิบัติ เช่น กลั่นลมหายใจเข้าออก ออกอาหาร เป็นต้น แต่ก็ไม่พบแนวทางตรัสรู้ พระองค์ต้องเสวยเวลาบำเพ็ญอัสติกาถึง 6 ปี ต่อมาญาณพิเศษเกี่ยวกับการแสวงหาสังขารมได้เกิดขึ้นแก่พระองค์ 3 ข้อ ¹

1. สมณพราหมณ์ผู้แสวงหาสังขารม ถ้ากายยังหมกมุ่นอยู่ในวัตถุภาวะและใจยังคงอยู่ในอำนาจกิเลสภาวะ สมณพราหมณ์นั้นไม่มีทางตรัสรู้ได้เลย เปรียบเหมือนไม้สดยังมียาง แลมน้ำอยู่ในน้ำ ไม่สามารถนำมาสีไฟให้เกิดไฟได้

2. สมณพราหมณ์ผู้แสวงหาสังขารม ถ้ากายพ้นจากวัตถุภาวะ แต่ใจยังยินดีอยู่ในกิเลสภาวะ สมณพราหมณ์นั้นไม่สามารถตรัสรู้ได้ เปรียบเหมือนไม้สดวางอยู่ใกล้ไฟ ย่อมไม่สามารถนำมาสีไฟให้เกิดไฟได้

3. สมณพราหมณ์ผู้แสวงหาสังขารม ถ้ามีกายและใจพ้นจากภาวะ สมณพราหมณ์นั้นสามารถตรัสรู้ธรรมได้ เปรียบเหมือนไม้แห้งที่วางอยู่ใกล้ไฟ ย่อมสามารถนำมาสีไฟให้เกิดไฟได้ เมื่อพระองค์ได้ความคิดอย่างนี้แล้วจึงทรงเปลี่ยนจากวิธีทรมานกายหันมากักกันจิตไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจของภาวะ วิธีนี้เป็นเบื้องต้นของการบำเพ็ญความเพียรทางจิต

ตรัสรู้

หลังจากพระองค์หันมาทำความพยายามทางจิต เพื่อสกัดกั้นอารมณ์ออกจากจิตโดยวิธีต่างๆ เช่น กลั่นลมหายใจ กดพระทนต์ด้วยพระทนต์ เป็นต้น จิตของพระองค์ก็ยังไม่เป็นสมาธิพระองค์จึงหวนคิดถึงปฐมฌานที่พระองค์เคยได้ในสมัยที่พระองค์ยังเป็นพระราชกุมารตามเสด็จพระราชบิดาไปทำพิธีแรกนาขวัญทางนั้นอาจจะเป็นทางตรัสรู้ก็ได้ พระองค์จึงตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก(อานาปานสติกรรมฐาน)จิตของพระองค์ก็เป็นสมาธิโดยลำดับจนบรรลุปฐมฌาน ทูติยาฌานและจตุตถฌาน เมื่อจิตของพระองค์ตั้งมั่นปราศจากนิวรณ์ทั้ง 5 เป็นจิตที่บริสุทธิ์ผุดผ่องเช่นนั้นแล้ว พระองค์จึงน้อมจิตนั้นไปบรรลวงค์แห่งสัมมาสัมโพธิญาณ 3 คือ

1. บุปเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ญาณหรือความรู้ที่ระลึกชาติที่เคยเกิดมาในภพก่อนๆ ได้
2. จตุปปาทญาณ คือ ญาณหรือความรู้กำเนิดของสัตว์ทุกจำพวกว่าเป็นไปได้เพราะ

อำนาจกรรมของตน

3. อาสวัชยญาณ คือ ญาณหรือความรู้ที่เป็นเหตุให้พ้นจากความหลงผิดพ้นจากกิเลสทั้งมวลบรรลุพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

¹ ทวี ผลสมภพ, ปรัชญาศาสนา. กรุงเทพมหานคร. บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, 2524, หน้า 63

ข้อสังเกต

การบรรลุโพธิญาณทั้ง 3 หรือวิชาทั้ง 3 นั้น เป็นการค้นพบความจริงที่คนทั้งหลายสงสัยกันตลอดมา คือ

1. การระลึกชาติได้ ทำให้พระองค์ค้นพบทฤษฎีตายแล้วต้องเกิดอีกของมวลสัตว์ทั้งหลายทุกจำพวกที่ยังมีกิเลสอยู่
2. การรู้กำเนิดของสัตว์ทั้งหลาย ทำให้พระองค์ค้นพบทฤษฎีเรื่องกรรมที่ตัวเองทำไว้เป็นเหตุจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้แตกต่างกันทั้งในอดีตและปัจจุบัน
3. ความรู้ที่เป็นเหตุให้สิ้นกิเลส ทำให้พระองค์ค้นพบทฤษฎีมูลกำเนิดของสังสารวัฏ คือ อวิชชา ซึ่งเป็นตัวการก่อภพของสัตว์ทั้งมวล

ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าจะสอนว่าตายแล้วเกิดก็ตาม พระองค์ก็ยังตรัสว่าความเห็นว่ายตายแล้วเกิด และตายแล้วสูญเป็นมิจฉาทิฐิทั้งสิ้น เพราะเหตุไร ? เพราะว่าความเห็นว่ายตายแล้วเกิดโดยส่วนเดียวเป็นความเห็นผิด และความเห็นว่ายสูญโดยส่วนเดียวก็เป็นความเห็นที่ผิดเช่นกัน ความเห็นที่ถูกต้องจะต้องตรงกับข้อเท็จจริงที่ว่า สัตว์ที่ตายแล้วเกิดต้องเกิดเพราะมีเหตุมีปัจจัย และสัตว์ที่ตายแล้วสูญจะต้องสูญเพราะมีเหตุ มีปัจจัย เพราะฉะนั้น พุทธศาสนายืนยันว่า เกิดเพราะเหตุและดับหรือสูญก็เพราะเหตุอีกประการหนึ่ง แม้ความจริงสัตว์จะตายแล้วเกิดก็จริง แต่ท่านก็ยังเรียกผู้ที่มีความเห็นว่า สัตว์ตายแล้วเกิดว่าเป็นมิจฉาทิฐิ เพราะเหตุว่าเป็นเพียงความเห็นหรือการคาดคะเน มิใช่ความรู้จริง

พุทธคุณ 9 ประการ

พุทธคุณ 9 ประการนั้น ได้แก่บทสวดพุทธคุณที่ชาวพุทธส่วนใหญ่รู้จักกันดีในนามว่าบทอิติปิโส บทสวดอิติปิโสนี้เป็นบทสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีทั้งหมด 9 บท คือ

1. อิติปิโส ภควา อรหัง พระผู้มีพระภาคนั้นเป็นพระอรหันต์
2. สัมมาสัมพุทธो ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง
3. วิชชาจรณสัมปันโน สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ
4. สุกโต เสด็จไปได้
5. โลกวิทู รู้แจ้งโลก
6. อนุตตรोปริสัทธัมมสารถิ เป็นสารถิฝึกนุรุษได้ยอดเยี่ยม
7. สัตถาเทวมนุสสานัง เป็นครูสอนเทวดาและมนุษย์
8. พุทโธ เป็นผู้ตื่นอยู่เสมอ
9. ภควา ผู้กายกิเลสในภพทั้งสาม, เป็นผู้มีโชค

พุทธคุณทั้ง 9 บท มีความหมายดังต่อไปนี้

พระคุณบทที่ 1

บทว่าอรหังมีความหมาย 4 ประการ คือ

1. หมายถึงไกลจากกิเลส ทำลายกิเลสที่เป็นส่วนบุญและบาปได้หมดสิ้น
2. หมายถึงหักก่อกองแห่งสังสารจักร¹ ทำลาย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรมอันเป็นต้นตอแห่งสังสารจักรได้
3. หมายถึงไม่มีความลับที่จะต้องปิดบังซ่อนเร้นหรือไม่ทำชั่วในที่ลับและที่แจ้ง
4. เป็นผู้ควรรับปัจจัยที่ผู้ศรัทธานำมาถวาย

พระคุณบทที่ 2

บทว่าสัมมาสัมพุทธโธ แปลว่า ทรงค้นพบสัจธรรมด้วยพระองค์เอง และการค้นพบนั้นเป็นการค้นพบที่ถูกต้องอย่างแท้จริงด้วย มิได้อาศัยใครอื่นเป็นครูบาอาจารย์

พระคุณบทที่ 3

บทว่าวิชาจรณสัมปັນโน แปลว่าสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ คำว่าวิชาในที่นี้มีได้หมายถึงวิชาความรู้ทั่ว ๆ ไปตามความเข้าใจของสามัญชน แต่หมายถึงคุณวิเศษที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจจิต ซึ่งมีฉาน 4 เป็นพื้นฐาน

วิชามีสองประเภท คือ วิชา 3 และวิชา 8

วิชา 3 คือ

1. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้
2. จุตูปปาตญาณ หรือ ทิพพจักขุญาณ มีตาทิพย์
3. อาสวักขยญาณ ทำลายกิเลสได้หมดสิ้น

ในวิชา 3 นี้ ถ้าเป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าจะหมายถึงจุตูปปาตญาณ รู้จุดและเกิดของสัตว์ทั้งมวลซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

¹สังสารจักร์ แปลว่า การท่องเที่ยวเกิดในภพต่าง ๆ ของสัตว์โลก ซึ่งการท่องเที่ยวนี้มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรม เป็นต้นเหตุ

วิชา 8 หมวด 1 คือ

1. วิปัสสนาญาณ	หมายถึง ญาณในวิปัสสนา
2. มโนมยิทธิ	ฤทธิ์ทางใจ
3. อิทธิวิธี หรือ อิทธิวิธีระ ¹	แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ
4. ทิพพโสต	ฟังเสียงทิพย์ได้
5. เจโตปริยญาณ	รู้ใจคนอื่น
6. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ	ระลึกชาติได้
7. ทิพพจักขุ	เห็นรูปทิพย์
8. อาสวักขยญาณ	สิ้นกิเลสทั้งหมด

วิชา 8 ดังที่กล่าวมานั้นมีฐานเกิดต่างกัันดังนี้ คือ

1. วิชาที่ 1 และที่ 8	มีการพิจารณาไตรลักษณ์เป็นฐานเกิด
2. วิชาที่ 2 - 7	มีฌาน 4 เป็นฐานเกิด

วิชา 8 หมวด 2 คือ

1. รู้จักทุกข์
2. รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์
3. รู้จักความดับทุกข์
4. รู้จักปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์
5. รู้จักอดีต
6. รู้จักอนาคต
7. รู้จักทั้งอดีตและอนาคต
8. รู้จักปัจจุสมุปบาท

วิชา 8 หมวดนี้ พอจะสรุปให้สั้นได้ดังนี้ คือ

1. วิชาข้อ 1, 2, 3, 4 และ 8 หมายถึง การรู้ชัดในอริยสัจ 4 และปัจจุสมุปบาท
2. วิชาข้อ 5 - 7 หมายถึง ความรู้ถึงเหตุการณ์ในอดีตและเหตุการณ์อันจะเกิดขึ้นใน

อนาคต

¹ในพระบาลีแสดงอภิญา 6 ใช้อิทธิวิธีระ

จรณะ 15

จรณธรรมหมายถึงแนวทางดำเนินชีวิตของพระพุทธเจ้า มี 15 ประการ คือ

1. มีศีล
2. สำรวมอินทรีย์ทั้งหก
3. รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร
4. ประกอบความเพียรของผู้ตื่นอยู่เสมอ
5. มีศรัทธา
6. มีความละเอียดต่อความชั่ว
7. เกรงกลัวความชั่ว
8. เป็นพหูสูต
9. มีความเพียร
10. มีสติสมบูรณ์
11. มีปัญญา
12. ปฐมฌาน
13. ทุติยฌาน
14. ตติยฌาน
15. จตุตถฌาน

ตลอดพระชนม์ชีพของพระสุคตทรงมีคุณธรรมเหล่านี้ประจำในฐานะที่พระองค์เป็นผู้ทรงธรรม นอกจากนั้นยังประกอบไปด้วยคุณวิเศษที่เรียกว่าวิชาอีก ดังนั้น พระองค์จึงได้พระนามว่าเป็นผู้ประกอบด้วยวิชาและจรณะ

พระคุณบทที่ 4

พระคุณบทว่าสุคโตมีความหมาย 4 ประการ คือ

1. พระองค์เสด็จไปด้วยหนทางอันงาม ทางเสด็จที่ว่านี้ได้แก่ อริยมรรค 8 ประการ โดยสรุปได้แก่สิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ และปัญญา
2. พระองค์เสด็จไปสู่ที่อันงดงามสะอาด ที่นั่นก็คือ นิพพาน
3. พระองค์เสด็จไปถูกต้อง คือ ชีวิตของพระองค์ดำเนินไปอย่างบริสุทธิ์ไม่เสด็จย้อนกลับมาหากิเลสอีกเลย

4. พระองค์ตรัสพระวาจาที่ดี หมายถึงว่าพระพุทธเจ้าไม่ตรัสพระวาจาเลาะ
แหละ ไม่ตรัสคำเท็จ ทรงมีหลักในการเผยพระโอษฐ์ 6 ประการ คือ

1. วาจา (การพูด) ใดไม่จริงไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ทั้งไม่เป็นที่รักใคร่พอใจ
ของคนฟัง พระตถาคตไม่ตรัสวาจาเช่นนั้น

2. วาจาใด จริง แท้ แต่ไม่เป็นประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนฟัง
พระตถาคตไม่ตรัสวาจาเช่นนั้น

3. ส่วนวาจาใด เป็นจริง แท้ มีประโยชน์ แต่ไม่เป็นที่รักใคร่พอใจของผู้ฟัง
พระตถาคตย่อมรู้จักกาลในการเผยพระโอษฐ์ตรัสวาจานั้น

4. วาจาใด ไม่จริงไม่แท้ ไร้ประโยชน์ แต่เป็นที่รักใคร่พอใจของคนฟัง พระตถาคต
ไม่ตรัสวาจาเช่นนั้น

5. วาจาใดจริง แท้ แต่ไร้ประโยชน์ ทั้งเป็นที่รักใคร่พอใจของคนฟัง พระตถาคต
ไม่ตรัสวาจานั้น

6. วาจาใดจริงแท้มีประโยชน์ ทั้งเป็นที่พอใจรักใคร่ของคนฟังพระตถาคต ทรงรู้จัก
กาลที่จะเผยพระโอษฐ์ตรัสวาจานั้น

พระคุณบทที่ 5

พระคุณบทที่ว่าทรงรู้แจ้งโลกนั้น หมายถึง ทรงรู้แจ้งโลก 3 ประเภท คือ

1. สังขารโลก หมายถึง ทรงรู้สภาพที่บังเกิดขึ้นปรุงแต่งทุกชนิดที่ปรากฏในภพ ตัวอย่าง
เช่น ชันธ 5 อายตนะ 12 โลกธรรม 8 และ ธาตุ 18

2. สัตว์โลก หมายถึง ทรงรู้สภาพอริยาध्यของหมู่สัตว์ทุกประเภทว่าคนนั้นมีนิสัยอย่างนั้น
มีประวัติในอดีตอย่างนี้เป็นต้น

3. โอกาสโลก หมายถึง ทรงรู้สถานที่เป็นที่อาศัยของสัตว์ทั้งมวล ซึ่งมีอยู่ 31 ภูมิ
คือ อาย 4 มนุษย์ 1 สวรรค์ 6 ชั้น รูปพรหม 16 ชั้น และอรุปรหม 4 ภูมิที่อยู่ของสัตว์ทั้ง
31 แห่งนั้น แบ่งออกได้สองประเภท คือ

1. ทิสสमानกาย พวกที่เห็นได้ด้วยตามนุษย์ หรือ สัตว์

2. อทิสสमानกาย พวกทิพย์มองไม่เห็นด้วยตามนุษย์

มนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน จัดเป็นพวกทิสสमानกาย นอกจากนั้นจัดเป็นพวก
อทิสสमानกายทั้งหมด พวกนี้เวลาเกิดก็เกิดมาลอยๆ เวลาตายก็หายไปทั้งหมดโดยไม่มีร่าง
ทิ้งไว้ให้เห็น

พระคุณบทที่ 6

พระคุณบทที่ว่าทรงฝึกบุรุษได้ยอดเยี่ยม หมายถึง ทรงสั่งสอนคนให้ยอมเชื่อฟังและยอมปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ แม้แต่คนนั้นจะดูร้ายอย่างไรพระพุทธเจ้าก็สามารถที่จะใช้วิธีการแยบคายปราบให้สิ้นพยศจนได้ ตัวอย่างเช่น การปราบโจรองคฺลิมาล การปราบสังจกนิครนถ์ แม้สัตว์เดรัจฉานเช่นช้างนาฬาคีรีก็สามารถปราบให้หมดพยศร้ายได้เช่นกัน

พระคุณบทที่ 7

พระคุณบทว่าเป็นครูสอนเทวดาและมนุษย์ หมายถึงว่า ทรงเป็นครูที่ดี ทรงสั่งสอนมนุษย์ให้รู้จักประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ภพหน้า และประโยชน์คือนิพพาน และมีได้ทรงสอนให้รู้จักเฉพาะประโยชน์เท่านั้น ยังทรงสอนให้รู้จักแนวทางที่จะได้รับประโยชน์เหล่านั้น นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังเป็นครูของพวกทศกัณฐ์อีกด้วย การเป็นผู้สั่งสอนพวกทศกัณฐ์หรือพวกเทวดา พันวิสัยปุถุชนเช่นเราจะเห็นจริงได้ ความจริงสิ่งไหนที่เราไม่เคยเห็น เราจะปฏิเสธว่าไม่มีนั้นย่อมไม่ได้ เพราะวิสัยเช่นนั้นมิใช่วิสัยของบัณฑิต ในทางตรงกันข้ามถ้าเราจะยอมรับเสียทีเดียวก็ดูจะงมงาย เพราะฉะนั้น ในเรื่องพระพุทธเจ้าเป็นครูสอนเทวดา ขอให้นักศึกษาวางใจเป็นกลางแล้วค้นคว้าต่อไป อย่าเพิ่งด่วนตัดสินใจว่าไร้สาระแล้วเลิกสนใจเสียก่อน

พระคุณบทที่ 8

พระคุณบทที่ว่าทรงเป็นผู้ตื่น หมายถึงว่า พระองค์เป็นผู้ค้นพบสัจจะทั้งปวงในสากลพิภพ แล้วยังสามารถให้สาวกได้รู้สัจจะที่พระองค์ค้นพบนั้นอีกด้วย

พระคุณบทที่ 9

พระคุณบทสุดท้ายมีความหมายหลายอย่าง เช่น ทรงคายกิเลสในภพทั้งสาม ทรงจำแนกธรรมเป็นต้น

ทรงคายกิเลสในภพทั้งสามหมายถึงว่าพระองค์หมดกิเลสที่จะนำไปเกิดในภพทั้งสาม คือ ในกามภพ รูปภพ และอรุภพ

ทรงจำแนกธรรม คือ พระองค์มีธรรมะ หรือมีสัจจธรรมเป็นจำนวนมากที่จะบอกหรือประกาศให้มนุษย์ทราบ เพราะสัจจธรรมนั้นเป็นสิ่งที่พระองค์เพิ่งค้นพบยังไม่เคยมีใครนำมาเปิดเผย เพราะฉะนั้นพระองค์จึงอยู่ในฐานะเป็นผู้ให้ความสว่างแก่ผู้อื่น ฉะนั้น พระองค์จึงได้พระนามว่า ภควา

1.3 พระธรรมรัตนะ

พระธรรมที่พระพุทธเจ้าค้นพบนั้นอันที่จริงก็คือกฎของโลก หรือกฎของธรรมชาตินั้นเอง ซึ่งเกิดมาพร้อมกับโลก พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้ค้นพบแล้วนำมาเปิดเผยให้ประชาชนทราบเท่านั้น สำหรับการปฏิบัตินั้นเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ผู้ใดหวังความสุขในชีวิตของตัวเองก็ต้องนำคำสอนนั้นไปปฏิบัติ ถ้าผู้ใดไม่มีความเชื่อในพระธรรม เห็นพระธรรมเป็นเรื่องพื้นสมัยแล้วไม่ยอมนำพระธรรมมาปฏิบัติเขาก็ย่อมจะทำได้ แต่โทษของการไม่ประพฤติธรรมย่อมตกอยู่กับเขาเอง พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบนั้นมีสองระดับ คือ

1. ระดับโลกียะ
2. ระดับโลกุตตระ

พระธรรมระดับโลกียะเป็นคำสอนเกี่ยวกับจริยธรรมทั่วไปสำหรับผู้ครองเรือน ซึ่งจะแยกอธิบายไว้ในบทที่ 2 ที่ว่าด้วยจริยธรรมของผู้ครองเรือนโดยเฉพาะ สำหรับในที่นี้จะพูดถึงพระธรรมระดับโลกุตตระ

พระธรรมระดับโลกุตตระนั้น หมายถึง ธรรมของท่านผู้มีจิตพ้นจากบ่วงโลกีย์ธรรมะประเภทนี้แบ่งออกได้ 9 ประเภท คือ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 ซึ่งได้กล่าวมาแล้วในหัวเรื่องที่ว่าด้วยความหมายของพระรัตนตรัย พระธรรมที่เป็นโลกุตตระนี้มีคุณสมบัติ 6 ประการ คือ

1. สวากขาโต ภคฺวตา ธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว
2. สันทิฏฐิโก ผู้รู้จะได้เห็นเอง
3. อกาลิโก ให้ผลไม่เลือกกาลเวลา
4. เอหิภัสสิโก เรียกให้มาดูได้ คือพิสูจน์ได้
5. โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามาเพื่อปฏิบัติ
6. ปัจจัตตัง เวทิตัพโพวัญญาหิ ผู้รู้ทั้งหลายรู้ได้เฉพาะตัว

คุณสมบัติหรือพระคุณของพระธรรมทั้ง 6 ประเภทนั้นมีอธิบายดังต่อไปนี้

สวากขาตธรรม

พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วนั้น หมายถึงว่าพระธรรมที่พระองค์สอนนั้นเป็นความจริงตามข้อเท็จจริงไม่มีคลาดเคลื่อน อีกนัยหนึ่ง โลกุตตรธรรมชื่อว่าสวากขาตธรรม เพราะตรัสปฏิบัติเหมาะสมแก่นิพพาน และตรัสนิพพานเหมาะแก่ปฏิบัติ เหมือนกับคำพูดที่ว่าทางนี้ไป สู่มิเมืองนั้น หรือเมืองนั้นจะไปถึงได้ด้วยเดินไปตามทางนี้

สันติภูฏิกกรรม

พระธรรมนี้ผู้รู้จะให้เห็นเอง มีความหมาย 4 นัย คือ¹

1. พระอริยบุคคลผู้กำจัดกิเลสแล้วเท่านั้นจึงจะทราบว่ากิเลสส่วนไหนละได้แล้ว ส่วนไหนยังเหลืออยู่ ผู้อื่นจะไม่ทราบการกำจัดกิเลสของผู้อื่น
2. พระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุโลกุตตรธรรมทั้ง 9 แล้ว ย่อมพ้นจากภาวะการเชื่อผู้อื่น สามารถเห็นได้ด้วยตัวเอง
3. พระอริยะทั้งหลายชนะกิเลสทั้งมวลได้ด้วยความเห็นชอบ
4. โลกุตตรธรรมเป็นภาวะที่ควรสนใจ

อกาลิกรกรรม

พระธรรมที่ให้ผลไม่เลือกกาลเวลา มีความหมายว่ามรรค 4 และผล 4 ย่อมให้ผลไม่เลือกกาลเวลา ไม่มีการกำหนดว่าต้องหลังจากวันนี้ไปแล้วจึงจะให้ผล อันที่จริงเมื่อปฏิบัติถึงที่แล้ว อริยมรรคย่อมเกิดทันใด เมื่ออริยมรรคเกิดแล้วอริยผลย่อมเกิดทันใดเช่นกัน ด้วยเหตุนี้โลกุตตรธรรมจึงเป็นอกาลิกรกรรม

เอหิปัสสิกรกรรม

พระธรรมที่เชิญให้มาพิสูจน์ มีความหมาย 2 นัย คือ

1. เพราะเป็นความจริงตลอดเวลา จึงควรเพื่อเรียกมาพิสูจน์กัน
2. เพราะบริสุทธิ์ผุดผ่อง ควรดูควรสนใจ ซึ่งตรงกันข้ามกับของเหม็นของไม่สะอาด ไม่เหมาะที่จะเรียกให้ใครมาดู

โอปนยิกรกรรม

พระธรรมที่ควรน้อมเข้ามาเพื่อปฏิบัติ เพราะพระธรรมเป็นทางชีวิตที่นำไปสู่ความสุขสงบ มนุษย์ทั้งมวลล้วนหวังความสุข ความสงบ เพราะเหตุนี้ธรรมะจึงควรนำมาปฏิบัติเพื่อผล คือ ความสุขตามที่แต่ละคนต้องการ

ปัจเจตตัง เวทิตัพโพวัญญาณี

พระธรรมที่ผู้รู้จะรู้ได้เฉพาะตนนี้ เป็นการยืนยันว่าผู้ใดปฏิบัติ ผู้นั้นจะได้รับผลของการ

¹วิสุทธิมรรค ตอนที่ว่าด้วยสมาธิเนตศ. เล่ม 2 หน้า 229

ปฏิบัติ คนหนึ่งปฏิบัติอีกคนหนึ่งจะเป็นผู้ได้รับผลการปฏิบัติไม่ได้ ผู้ปฏิบัติเท่านั้นจะได้ชื่นชมผลของการปฏิบัติของตัวเอง

1.4 พระสงฆ์รัตนะ

คำว่า “สงฆ์” แปลว่าหมู่ และหมู่ที่จะได้นามว่าสงฆ์ตามพระวินัยนั้นต้องหมายถึงพระภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป ถ้าภิกษุ 2 รูป หรือ 3 รูป ไม่เรียกว่าสงฆ์ เรียกว่า คณะ ถ้าเป็นเพียงพระรูปเดียวเรียกว่าบุคคล ตามความรู้สึกของคนทั่วไปส่วนมากเข้าใจว่าสงฆ์นั้นคือผู้ที่เป็พระภิกษุในพุทธศาสนาอย่างเช่นคำพูดที่ว่า พระสงฆ์เป็นต้น ความเข้าใจดังกล่าวเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน คำว่าสงฆ์ ซึ่งแปลว่าหมู่นี้เป็นชื่อเรียกกลุ่มบุคคลผู้บวชในพุทธศาสนาซึ่งมีชื่อเรียกอยู่ 3 ชื่อ คือ

1. ภิกษุ
2. บรรพชิต
3. สมณะ

ภิกษุ แปลได้ 2 อย่าง คือ แปลว่าผู้ขอ และแปลว่าผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสาร ที่แปลว่าผู้ขอ หมายถึง การมีชีวิตอยู่ได้ด้วยการขออาหารเขาเลี้ยงชีพ ที่แปลว่าผู้เห็นภัย หมายถึง มองเห็นการเวียนว่ายตายเกิดในภพน้อยใหญ่เป็นความทุกข์อย่างมหันต์ จึงมุ่งหน้าเพื่อกำจัดกิเลสเพื่อตัดการเกิดในวัฏฏสงสารเสีย

บรรพชิตแปลว่าผู้เว้นจากการทำความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยความหมายนี้ ผู้ที่ถือเพศบรรพชิตแล้ว มิได้เว้นจากการทำความชั่วทั้งทางกาย วาจา และใจ ย่อมจะไม่ชื่อว่าบรรพชิต

สมณะ แปลว่า ผู้สงบจากความชั่ว ไม่มีความดิ้นรนด้วยความเร่าร้อนของกิเลส

ดังนั้น คำว่าสงฆ์จึงเป็นคำเรียกกลุ่มบุคคลดังกล่าวมา คือ ถ้าเป็นกลุ่มของภิกษุก็เรียกภิกษุสงฆ์ หรือจะเรียกกลุ่มบรรพชิต หรือกลุ่มสมณะก็ได้ การเข้าเป็นสมาชิกของสงฆ์มีขั้นตอนหลายอย่าง เพื่อให้การศึกษาเป็นไปอย่างสมบูรณ์ในหัวข้อนี้ จึงมีข้อที่ควรศึกษา 3 ประการ คือ

1. การอุปสมบทเป็นพระสงฆ์
2. ประเภทของพระสงฆ์
3. คุณสมบัติของพระสงฆ์

การอุปสมบทเป็นสงฆ์มี 3 วิธี คือ

1. เอหิภิกขุอุปสมบท
2. ติสรณคมนุอุปสมบท
3. ญัตติจุดตถกรรมอุปสมบท

เอหิภิกขุอุปสมบท

การอุปสมบท หรือการบวชวิธีนี้เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงประทานเอง คือ เมื่อผู้ประสงค์จะบวชเข้ามาทูลขอบวชแก่พระองค์แล้ว พระองค์จะตรัสว่า “เธอจะเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมวินัยเรากล่าวไว้ดีแล้ว เธอจงทำทุกขให้ถึงที่สุดโดยชอบเถิด” ด้วยพระวาจาเพียงแค่นี้ ผู้นั้นก็สำเร็จเป็นพระในพุทธศาสนามีธรรมวินัยเป็นเครื่องอยู่ร่วมกัน เสมอกับพระอื่น ๆ ทั่วไป

ตีสรณคมนุอุปสมบท

ตีสรณคมนุอุปสมบท แปลว่า การบวช หรือการเข้าถึงความเป็นสมณะ โดยวิธีการรับไตรสรณคมน์ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ สาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวิธีบวชวิธีนี้เนื่องมาจากว่า เมื่อพระองค์ส่งสาวก 60 รูป ซึ่งล้วนเป็นพระอรหันต์ไปประกาศศาสนาในที่ต่าง ๆ แล้ว ต่อมาเมื่อกุลบุตรบางคนได้รับฟังคำประกาศธรรมของท่านเหล่านั้นแล้ว เกิดความเลื่อมใส เห็นความจริงของชีวิต เกิดความเบื่อหน่ายในกามคุณ บรรดาจะพันทุกข์ จึงขอบวชกับพระที่ประกาศธรรมนั้น พระรูปนั้นไม่สามารถดำเนินการบวชให้กุลบุตรนั้นได้ จึงต้องนำมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อให้ทรงอุปสมบทกุลบุตรนั้น พระพุทธเจ้าทรงเห็นความลำบากของภิกษุผู้เป็นอาจารย์เช่นนั้น จึงทรงอนุญาตวิธีการอุปสมบทวิธีที่เรียกว่าตีสรณคมนุอุปสมบทขึ้น

พิธีการบวชนี้มีขึ้นตอนดังนี้ ตอนแรกให้กุลบุตรผู้ปรารถนาจะบวช โคนผม โคนหนวด นุ่งห่มผ้าแบบภิกษุซึ่งข้อมด้วยน้ำฝาด เมื่อจัดแจงเปลี่ยนภาวะของตนเองเรียบร้อยแล้ว ก็นั่งกระหย่งประณมมือกราบเท้าภิกษุนั้นสามครั้ง ต่อจากนั้นพระอาจารย์รูปนั้นก็ให้กุลบุตรนั้นยอมรับพระรัตนตรัยโดยเปล่งวาจาว่า พุทธัง สรณัง คัจฉามิ ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ สังฆัง สรณัง คัจฉามิ กุลบุตรผู้นั้นก็ว่าตามไปจนครบสามครั้ง เมื่อกล่าวจบแล้วก็เป็นอันว่ากุลบุตรนั้นเป็นภิกษุเหมือนกับภิกษุรูปอื่น ๆ

หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงประทานวิธีอุปสมบทแบบที่สองนี้แล้ว พระองค์ก็เลิกการอุปสมบทแบบเอหิภิกขุที่พระองค์จัดการบวชด้วยพระองค์เองตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา จึงเป็นอันว่าวิธีอุปสมบทเอหิภิกขุที่พระองค์ใช้อยู่ตลอดปฐมโพธิกาลเป็นอันยุติลง และวิธีตีสรณคมนุอุปสมบทที่ใช้

ญัตติจตุตถกรรมอุปสมบท

เมื่อพุทธศาสนาดำเนินมาถึงปัจฉิมโพธิกาล¹ แล้ว มีเหตุเสื่อมเสียต่าง ๆ เกิดขึ้นมากอันเนื่องมาจากในสังฆมณฑลมีพระปฤชชนเพิ่มมากขึ้น ผู้รับผิดชอบในเรื่องนี้คนแรก คือ ผู้เป็นอุปัชฌาย์ ความคิดของคนคนเดียวอาจจะผิดพลาดได้ เพื่อกลับกรองให้ได้คนดีมากขึ้น พระพุทธองค์จึงเลิกการอุปสมบทแบบติสรณคมณูปสมบทเสีย แล้วทรงประทานวิธีอุปสมบทวิธีใหม่ ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีการอุปสมบทที่ทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการรับคนเข้าเป็นพระ วิธีดังกล่าวเรียกว่าญัตติจตุตถกรรมอุปสมบท วิธีนี้พระอุปัชฌาย์ทำหน้าที่เพียงเป็นประธานให้คำแนะนำแก่ผู้จะบวชเท่านั้น ส่วนการรับเข้าเป็นพระเป็นหน้าที่ของพระทุกรูปที่เข้าประชุม

ขั้นตอนของการอุปสมบทมีดังนี้

ผู้มุ่งอุปสมบทประคองผ้าไตรเข้าไปหาสงฆ์ กล่าวคำถึงพระรัตนตรัยแล้ว ก็กล่าวคำขอบรรพชา คือ บวชเป็นสามเณร ก่อนท่ามกลางสงฆ์ซึ่งมีพระอุปัชฌาย์เป็นประธานว่า

“พระคุณเจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอบรรพชา ขอพระคุณเจ้าโปรดรับผ้ากาสาयะนี้ไว้ เพื่อให้ข้าพเจ้าได้บรรพชาเถิด”(กล่าว 3 ครั้ง)

ต่อจากนั้นพระอุปัชฌาย์จะรับผ้าไตรจากมือผู้บวช (นาค) มาวางไว้แล้วก็สอนให้พิจารณาตจปัญจกัมมัฏฐาน ตจปัญจกัมมัฏฐาน คือ การพิจารณาอวัยวะของร่างกายมีหนึ่งเป็นที่ 5 คือ ผม ขน เล็บ ฟัน และหนัง จุดหมายของการสอนกัมมัฏฐานนี้ก็เพื่อให้พิจารณาว่าร่างกายเกิดขึ้นเพราะอวัยวะทั้งหลายรวมกันและอวัยวะเหล่านั้นเป็นของน่าเกลียดไม่สวยงาม

ครั้นพระอุปัชฌาย์ทำนสอนแล้วก็จะนำผ้าอังสะซึ่งอยู่ในไตรจีวรมาห่มให้ เมื่อท่านห่มอังสะให้แล้วก็จะบอกให้ไปห่มจีวรนอกที่ประชุมสงฆ์

เมื่อผู้บวชห่มผ้าเสร็จแล้วก็เข้ามาหาสงฆ์ ต่อจากนั้นก็กล่าวคำขอศีล 3 ครั้งว่า

“พระคุณเจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอศีลและสรณะ”

¹นักปราชญ์ได้แบ่งพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ออกเป็นสามระยะ คือ สมัยตรัสรู้แล้วใหม่ ๆ จัดเป็นปฐมโพธิกาล สมัยกลางจัดเป็นมัชฌิมโพธิกาล สมัยสุดท้ายของพระชนม์จัดเป็นปัจฉิมโพธิกาล.

จากนั้นพระกรรมวาจาจารย์ (ทำหน้าที่เหมือนเลขาคณะประชุม) ก็จะให้ศีล 10 พร้อมกับไตรสรณคมน์ เมื่อพระอาจารย์ให้ศีล 10 เสร็จแล้ว ผู้บวชนั้นก็สำเร็จเป็นสามเณรสมบูรณ์ หลังจากนั้นสามเณรนั้นก็อุ้มบาตรเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ท่ามกลางสงฆ์ แล้วกล่าวคำขอนิสัง (หมายถึงขอพักพิงอาศัย) 3 ครั้งว่า

“พระคุณเจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอนิสัง ขอท่านจงเป็นอุปัชฌาย์ (ผู้คอยสอดส่องดูแล) ของข้าพเจ้าเถิด ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป พระเถระและข้าพเจ้าจะเป็นการคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” แต่นั้นท่านจะบอกให้ไปยืนอยู่ในสถานที่ที่จัดไว้เฉพาะ ซึ่งนอกเขตการประชุมสงฆ์

เมื่อสามเณรออกไปแล้ว พระกรรมวาจาจารย์ ซึ่งทำหน้าที่เหมือนเลขานุการของสงฆ์ จะประกาศว่า

“ขอสงฆ์ทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า สามเณรชื่อนี้ปรารถนาจะอุปสมบทต่อพระอุปัชฌาย์ชื่อนี้ ถ้าสงฆ์ยินยอมแล้ว ข้าพเจ้าจะขอข้อมความเข้าใจกับสามเณรก่อน”

เมื่อท่านประกาศเสร็จแล้ว ท่านก็จะเดินไปหาสามเณร แล้วถามว่า

“นี่เธอฟังนะ. เวลานี้เป็นเวลาจริงเป็นเวลาสำคัญของเธอ เมื่อเธอถูกถามท่ามกลางสงฆ์แล้ว สิ่งไหนมีเธอจงบอกว่ามี สิ่งไหนไม่มีเธอจงบอกที่ไม่มี เธอไม่ต้องเก้อเขิน

(สิ่งที่จะถามมี 3 ประเภท คือ โรค คุณสมบัติ และความรู้รอบตัว โรคที่จะถูกถามมี 5 ชนิด คือ)

1. มีโรคเรื้อนไหม ?
2. มีโรคฝีไหม ? (หมายถึงวัณโรค)
3. มีโรคกลากไหม ?
4. มีโรคมองคร่อไหม ?
5. มีโรคลมบ้าหมูไหม ? *

(คุณสมบัตินี้ถูกถามมี 8 ประเภท คือ)

1. เป็นมนุษย์หรือเปล่า ?
2. เป็นผู้ชายหรือเปล่า ?
3. เป็นไทหรือเปล่า ?
4. มีหนี้สินไหม ?

5. เป็นข้าราชการหรือเปล่า ?
 6. บิดามารคานุญาติหรือเปล่า ?
 7. มีอายุครบ 20 แล้วหรือ ?
 8. มีบาตรและจีวรครบไหม ?
- (ความรู้รอบตัวที่ถูกถามมี 2 คือ)

1. เธอชื่ออะไร ?
2. อุปัชฌาย์ของเธอชื่ออะไร ? "

เมื่อสามเณรตอบตามความจริงแล้ว พระกรรมวาจาจารย์จะกลับเข้ามาหาสงฆ์แล้วประกาศว่า

"ขอสงฆ์ทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า สามเณรชื่อนี้ปรารถนาจะอุปสมบทต่อพระอุปัชฌาย์ชื่อนี้ ข้าพเจ้าได้สอนซ่อมเธอแล้ว ถ้าสงฆ์ยินยอม สามเณรจะเข้ามาหาสงฆ์"

ต่อจากนั้นสามเณรก็เข้ามาท่ามกลางสงฆ์ แล้วกล่าววาทาขออุปสมบท 3 ครั้งว่า

"พระคุณเจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าขออุปสมบทต่อพระสงฆ์ ขอสงฆ์โปรดยกข้าพเจ้าขึ้นเป็นภิกษุเถิด"

ต่อจากนั้นพระอุปัชฌาย์จะกล่าวกับสงฆ์ว่า "ท่านทั้งหลายสามเณรนี้มุ่งอุปสมบทต่อเราและขออุปสมบทกับสงฆ์ ข้าพเจ้าขอปรึกษาสงฆ์ก่อน โอกาสนี้ขอสงฆ์จงถามอันตราภิขธรรม (ถามโรค คุณสมบัติ และความรู้รอบตัว เหมือนที่กล่าวมาแล้ว)กับสามเณรก่อน เมื่อรู้ว่าเรียบร้อยแล้ว ก็จะทำ การอุปสมบทสามเณรนี้ด้วย ญัตติจตุตถกรรม"

เมื่อพระอุปัชฌาย์กล่าวดังนี้แล้ว พระกรรมวาจาจารย์ก็จะถามโรค คุณสมบัติ และความรู้รอบตัว กับสามเณรท่ามกลางสงฆ์ เมื่อถามเสร็จแล้วก็จะเริ่มสวดประกาศการอุปสมบท การประกาศนี้เรียกว่า ญัตติ ใจความญัตตินั้นมีดังนี้

"ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สามเณรนี้เป็นผู้มุ่งอุปสมบทต่อท่านอุปัชฌาย์ชื่อนี้ บริสุทธิจาก อันตราภิขธรรมแล้ว บาตร จีวรของเธอก็ครบแล้ว เธอได้ขออุปสมบทต่อพระสงฆ์ ซึ่งท่านผู้นี้เป็นอุปัชฌาย์ ถ้าเรียบร้อยแล้วสงฆ์ควรให้สามเณรนี้อุปสมบทเถิด"

"ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สามเณรผู้มุ่งอุปสมบทต่อพระอุปัชฌาย์ชื่อนี้ บริสุทธิจาก อันตราภิขธรรมแล้ว บาตร จีวรของเธอก็ครบแล้ว เธอได้ขออุปสมบทต่อพระสงฆ์ สงฆ์กำลังจะ

ให้อุปสมบทกับเธอ การอุปสมบทของเธอผู้นี้ผู้ใดเห็นด้วยก็จงนิ่งเสีย ถ้าใครไม่เห็นด้วยก็จงคัดค้านขึ้นมา" คำประกาศนี้เรียกว่าอนุสาวนา ต้องประกาศ 3 ครั้ง เมื่อไม่มีสงฆ์คัดค้าน พระกรรมวาจาจารย์จะประกาศผลสรุปว่า

"เธอผู้นี้เป็นอันสงฆ์อุปสมบทให้แล้ว สงฆ์เห็นชอบแล้ว"

เป็นอันว่าผู้นี้ได้เป็นภิกษุภาวะด้วยความเห็นชอบของสงฆ์ เป็นอันเสร็จพิธีการบวชด้วยญัตติจตุตถกรรม ญัตติจตุตถกรรม แปลว่า การสวดประกาศมีญัตติเป็นที่ 4 หมายความว่า การทำพิธีอุปสมบทมีญัตติ 1 ครั้ง และมีอนุสาวนา 3 ครั้ง¹

ประเภทของพระสงฆ์

พระสงฆ์มี 2 ประเภท คือ

1. สมมติสงฆ์
2. อริยสงฆ์

สมมติสงฆ์ หมายถึง สงฆ์ที่มีได้เป็นพระอริยบุคคล แต่เป็นผู้อุปสมบทถูกต้องตามพระวินัย และปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ (สมมติสงฆ์ไม่จัดเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า และไม่จัดเป็นสงฆ์ในคำว่า สังฆัสรวณัง คัจฉามิ ซึ่งแปลว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่งกำจัดภัย)

พระอริยสงฆ์ หมายถึง พระที่เป็นอริยบุคคล พระอริยบุคคล คือ พระที่เข้าถึงธรรม มีความเชื่อในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องอ้างคนอื่นเพราะท่านเองได้สัมผัสคำสั่งสอนนั้นด้วยใจของท่านเอง พระอริยสงฆ์นี้จัดเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า และเป็นสงฆ์ตามความหมายในคำว่า สังฆัสรวณัง คัจฉามิ

ประเภทพระอริยสงฆ์ได้กล่าวไว้แล้วในตอนที่ว่าด้วยความหมายของคำว่ารัตนตรัย สำหรับในที่นี้จะกล่าวชื่อพระอริยบุคคล 4 ประเภท พร้อมทั้งกิเลสที่ท่านละได้เด็ดขาด

1. พระโสดาบัน แปลว่า ท่านผู้ตกลงในกระแสพระนิพพานครั้งแรก พระอริยบุคคลประเภทแรกนี้ละกิเลสได้ 3 ประการ คือ

1. ละทิ้งความยึดถือกายเป็นของตนได้ (สักกายทิฐิ)

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, อุปสมบทวิธี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2519, หน้า 2.

2. หมดความสงสัยในพระพุทธร พระธรรม และพระสงฆ์ (วิจิกิจฉนา)

3. ใม่มีการถือศีลวัตรที่ผิด (ศีลพัพตปรามาส)

2. พระสภิกาคามี แปลว่า ท่านผู้กลับมาเกิดอีกครั้งเดียว พระสภิกาคามีนี้ละกิเลสได้เหมือนพระโสดาบัน ที่พิเศษกว่าพระโสดาบันก็คือ บันฑาราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง สำหรับพระโสดาบันนั้นยังมีรากะ โทสะ และโมหะ อยู่

3. พระอนาคามี แปลว่า ท่านผู้ไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก ท่านสละกิเลสเพิ่มขึ้นอีก 2 ประการ คือ

1. ละทิ้งกามรากะได้สิ้นเชิง

2. ละทิ้งความโกรธ (ปฏิกษะ) ได้สิ้นเชิง

ถ้ารวมกิเลสที่ละได้สมัยเป็นพระโสดาบันด้วย จึงเป็นอันว่าพระอนาคามีละกิเลสได้ 5 ประการ คือ

1. สักกายทิฐิ

2. วิจิกิจฉนา

3. ศีลพัพตปรามาส

4. กามรากะ

5. ปฏิกษะความหงุดหงิดหรือความโกรธ

4. พระอรหันต์ แปลว่า ท่านผู้หักก้ำแห่งภวจักรได้สิ้นเชิง ก้ำแห่งภวจักร คือ กิเลสที่นำไปเกิดในภพต่าง ๆ พระอรหันต์ตัดกิเลสได้เพิ่มอีก 5 ประการ คือ

1. ละรูปรากะ (ละความยินดีในรูปฅณาน)

2. ละอรูปรากะ (ละความยินดีในอรูปรณาน)

3. ละมานะความถือตัวเสียได้

4. ละความฟุ้งสร้านได้

5. ละอวิชชาได้

เมื่อรวมกับกิเลสที่ละได้สมัยเป็นพระอนาคามี 5 ประการ จึงเป็นอันว่าพระอรหันต์ละกิเลสให้ทั้งหมด 10 ประการ

กิเลสของสัตว์ปฏุชนมีทั้งหมด 10 ประการเท่านั้น เมื่อพระอรหันต์ละได้หมด

แล้ว จึงเป็นอันว่าพระอรหันต์ท่านเป็นผู้บริสุทธิ์สะอาดเป็นที่ก่อให้เกิดคุณธรรมต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่าคุณ
ของพระสงฆ์

คุณสมบัติของพระสงฆ์

พระอริยสงฆ์ดังกล่าวมานั้นมีคุณสมบัติ 9 ประการ คือ

1. สุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ
2. อุษุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติตรง คือ ไม่เกี่ยวข้องกับกามและการทรมาณตน
3. ญายปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อนิพพาน
4. สามิจิปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติชอบอย่างยิ่ง หรือปฏิบัติสมควร
5. อาหุไนโย เป็นผู้ปฏิบัติควรแก่การถวายปัจจัย 4 หรือปัจจัย 4 ที่บุคคลนำมาถวาย
พระอริยบุคคลแล้ว ไม่เสียเปล่า ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ถวาย
6. ปาหุไนโย เป็นผู้ปฏิบัติควรแก่การต้อนรับในฐานะแขกผู้ประเสริฐ
7. ทักขิไนโย เป็นผู้ควรรับทักษิณา คือ ทานที่ให้เพื่ออุทิศแก่ผู้วายชนม์ไปแล้ว
เรียกว่า ทักขิณา พระอริยบุคคลเป็นผู้ควรที่จะถวายปัจจัย 4 เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อยู่
ปรโลก เพราะผู้ถวายทานแต่พระอริยบุคคล ย่อมได้รับผลอันยิ่งใหญ่
8. อัญชลีกรณีโย พระอริยบุคคลเป็นผู้ควรจะยกมือไหว้ ควรทำความเคารพ
9. อนุตตรัง ปุณฺณุกเขตตัง โลกัสสะ พระอริยบุคคลเป็นนาบุญของโลก ที่หานาบุญอื่น
เสมอเหมือนไม่ได้ เปรียบเหมือนพื้นที่ดี ไม่มีหิน ไม่มีกรวด ย่อมปลูกข้าวได้งาม แต่ถ้าเป็นนาที่
ไม่ดี มีหิน มีกรวด ข้าวที่ปลูกในนาเช่นนั้นย่อมได้ผลน้อย ทานก็เช่นกันถ้าถวายแต่ท่านผู้บริสุทธิ์
คือ พระอริยบุคคลย่อมได้ผลมาก ถ้าถวายแก่ท่านที่เป็นสมมติสงฆ์ย่อมได้ผลน้อย เหมือนพื้นที่มี
หินและกรวดฉะนั้น

สรุปบทที่ 1

1. พระรัตนตรัย คือ แก้ว 3 ดวง หมายถึง

1. พระพุทธเจ้า
2. พระธรรม
3. พระสงฆ์

2. พระพุทธเจ้า 3 ประเภท คือ

1. พระพุทธเจ้าขณะบำเพ็ญบารมี ทรงใช้ปัญญามาก เรียกว่าปัญญาธิกะ
2. พระพุทธเจ้าขณะบำเพ็ญบารมี ทรงใช้ศรัทธามาก เรียกว่า สัทธาธิกะ
3. พระพุทธเจ้าขณะบำเพ็ญบารมี ทรงใช้ความเพียรแรงกล้า เรียกว่า วิริยาธิกะ

3. การเข้าถึงไตรสรณคมน์ คือ การยอมรับพระรัตนตรัยเป็นที่กำกัจัดกัด้วยการเปล่งวาจา 3 ครั้ง คือ

1. พุทัง สรณัง คัจฉามิ
2. ัมมัง สรณัง คัจฉามิ
3. สันัง สรณัง คัจฉามิ

4. พุทธรัตนะ

พุทธรัตนะ คือ พระพุทธเจ้าของเราทรงพระนามว่า สิทธัตถะ เป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา ผู้ครองนครกบิลพัสดุ์ ทรงประสูติที่อุทยานลุมพินีวัน

เสด็จออกบวชเพราะเห็นความแก่ ความเจ็บ ความตาย และสมณะ

ทรงแสวงหาโมกขธรรม ตามแบบความเชื่อของพวกพราหมณ์ในสมัยนั้น ด้วยการบำเพ็ญตบะอย่างเยี่ยมยอด 4 ประการ คือ

1. ตบสีลวัตร	เปลือยกาย
2. ลูขวัตร	ไม่อาบน้ำ
3. เซคุจฉวัตร	ทรงระวังพระองค์ไม่ทำลายชีวิตสัตว์ทุกชนิด
4. ปวีวัตตวัตร	อยู่ป่าอย่างโดดเดี่ยว

ทรงตรัสรู้เพราะบำเพ็ญเพียรทางจิต บรรลุองค์แห่งสัมมาสัมโพธิญาณ 3 ประการ คือ

1. ระลึกชาติได้
2. รู้จุดเกิดและเกิดของสัตว์ทั่วไป
3. อาสวะกิเลสของพระองค์สิ้นไป

5. พระพุทธเจ้าทรงพระคุณ 9 ประการ

พระคุณทั้ง 9 ประการนั้น สรุปลงในพระคุณ 3 ประการ คือ

1. พระคุณ 5 ประการ คือ ตรัสรู้ชอบเอง, สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ, เสด็จไปดี, รู้แจ้งโลก และเป็นผู้ตื่นอยู่เสมอ จัดเข้าในพระปัญญาคุณ
2. พระคุณ 2 ประการ คือ เป็นพระอรหันต์ และกายกิเลส จัดเป็นบริสุทธิคุณ
3. พระคุณ 2 ประเภท คือ เป็นสารถีฝึกบุรุษและเป็นครูของเทวดา และมนุษย์ จัดเป็นมหากรุณาธิคุณ

6. ธรรมรัตนะ

ธรรมรัตนะ คือ คำสอนที่พระพุทธเจ้าค้นพบ แล้วนำมาเปิดเผยแก่ชาวโลก พระธรรม มีคุณสมบัติ 6 ประการ คือ

1. เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้จริง ไม่เปลี่ยนแปลง
2. ผู้รู้ เห็นได้เอง
3. ให้ผลไม่กำหนดกาล
4. ทำทลายต่อการพิสูจน์
5. ควรน้อมเข้ามาเพื่อปฏิบัติ
6. รู้ได้เฉพาะตัว

7. สังฆรัตนะ

สังฆรัตนะ คือ ผู้ที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าจนได้เห็นความจริงตามที่พระพุทธเจ้าเห็น เรียกว่า อริยสงฆ์ ส่วนสงฆ์ที่ไม่เห็นธรรมตามพระพุทธเจ้า ยังมีกิเลส เรียกว่า สมมติสงฆ์ พิธีการที่จะเข้าเป็นสงฆ์มี 3 วิธี คือ

1. เอิหิกขุวิธี พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เอง

2. ตีสรณคมนาวิธี บวชด้วยการเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัย โดยพระภิกษุเพียงรูปเดียว เป็นผู้บวชให้ (วิธีนี้ต่อมาทรงยกเลิก และให้ใช้เป็นวิธีบวชสามเณรซึ่งได้ใช้มาจนถึงทุกวันนี้)
3. ญัตติจตุตถกรรมวิธี สงฆ์เป็นผู้อนุมติให้บวช

8. คุณของพระสงฆ์

พระอริยสงฆ์มีคุณ 9 ประการ คือ

1. ปฏิบัติดี
2. ปฏิบัติตรง
3. ปฏิบัติเพื่อนิพพาน
4. ปฏิบัติชอบ
5. ควรถวายปัจจัย 4
6. ควรถ้อนรับ
7. ควรถเป็นที่ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย
8. ควรถยกมือไหว้
9. เป็นเขตของบุญ

ตัวอย่างคำถามบทที่ 1

1. จงอธิบายความหมายของพระพุทธเจ้าดังต่อไปนี้
 1. พระพุทธเจ้าปัญญาริณะ
 2. พระพุทธเจ้าสังฆาริณะ
 3. พระพุทธเจ้าวิริยาริณะ
2. เพราะเหตุใดพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์จึงได้นามว่า รัตนะ ?
3. พระรัตนตรัยกำจัดภัยให้มนุษย์อย่างไร จงอธิบาย ?
4. องค์แห่งสัมโพธิญาณ คือ อะไร ? มีเท่าไร ? อะไรบ้าง ?
5. จงอธิบายพุทธคุณดังต่อไปนี้
 1. โลกวิทู
 2. พุทโธ
6. ธรรมคุณบทว่า สันติภูริโก และ ปัจฉัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ ต่างกันอย่างไร?
อธิบาย ?
7. จงเล่าความเป็นมาของการอุปสมบททั้ง 3 วิธี มาโดยละเอียด ?
8. ใคร คือ สาวกของพระพุทธเจ้า ฆราวาสเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าได้หรือไม่?
เพราะเหตุใด ?
9. จงให้ความหมายของคำต่อไปนี้
 1. สมมติสงฆ์
 2. อริยสงฆ์
10. พระอริยบุคคลโดยย่อมีกี่ประเภท พระอริยบุคคลประเภทสูงสุดละกิเลสได้อีกเท่าไร?
จงบอกกิเลสที่ท่านจะได้มาให้อุด้วย ?